

**ERIKSEN, THOMAS H.: 2007. ANTROPOLOGIE
MULTIKULTURNÍCH SPOLEČNOSTÍ: ROZUMĚT IDENTITĚ.
TRITON: PRAHA/KROMĚŘÍŽ**

Mgr. Tomáš HIRT, Ph.D.
Filozofická fakulta ZČU v Plzni

ERIKSEN, Thomas H.: 2007. Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě.[1]

Thomas Hylland Eriksen bezpochyby patří mezi nejvýraznější postavy současné sociální a kulturní antropologie. Je autorem řady oborových introdukcí, mezi nimiž vyniká zejména učebnice *Small Places Large Issues*, která je v současnosti povinnou četbou snad ve všech studijních programech antropologického zaměření. Za zmínku však stojí i jeho další přehledové publikace, jako je *Ethnicity and Nationalism a Globalisation*, ve kterých se věnuje aktuálním tématům přesahujícím pomezí společenských věd směrem k diskurzu praktické politiky, a to zejména v souvislosti s dnes hojně skloňovanými koncepty, jako je „identita“, „etnicita“ a „multikulturalismus“. Thomas Hylland Eriksen však není jen vynikajícím autorem kompilačních prací, ale i monografických studií založených na terénním výzkumu především na Trinidadu a Mauritiu, ale i v jeho rodném Norsku a na jiných místech Evropy. Vedle všeobecných úvodů a empirických statí je pozoruhodná i jeho esejistická tvorba, ať už se jedná o krátké texty dostupné na jeho osobních internetových stránkách nebo o rozsáhlejší eseje jako je *Tyrannie okamžiku*, který byl přeložen do řady jazyků včetně českého (Doplňk, 2005).

Publikace *Antropologie Multikulturních společností: Rozumět identitě* zahrnuje všechny uvedené polohy Eriksenovy badatelské a publicistické orientace. Jedná se o soubor devíti statí žánrově pokrývajících hranici mezi odbornou studií a popularizačním esejem, jež jsou protkány konkrétními příklady z autorových výzkumů. Zde obsažených devět textů může zároveň sloužit jako výborný úvod do problematiky antropologického studia soudobých komplexních společností, resp. jako úvod do studia dílčích témat spjatých se současnými politicko-ideologickými hnutími založenými v etnické, nacionální či náboženské rétorice. Podstatné též je, že tento publikační počin posouvá způsob chápání „etnických skupin“ a na ně vázaných „identit“, který se takřkajíc automaticky praktikuje v kontextu české antropologie a sociologie, o několik desítek let vpřed. Zdejší výzkumy i teoretické studie totiž doposud většinou vězí buď v intuitivních premisách naivního realizmu, nebo – v lepším případě – na pozicích vymezených Fredrikem Barthem již v roce 1969 bez ohledu na kritické revize těchto pozic, resp. bez ohledu na práce Barthových následovníků a dalších autorů publikujících v současné době.

K zaplnění této mezery může napomoci především třetí stať recenzovaného souboru: Epistemologický status konceptu *ethnicity*, v níž Eriksen jednak rekapituluje řadu aktuálních pojetí „*ethnicity*“ a jednak sleduje, v jakých významových odstínech se tento přízračný výraz objevuje v kontextu různých konceptualizací, a také, zda různí autoři vůbec mají na mysli totéž, když používají termín „*etnicita*“. Základním konceptuálním dilematem, v jehož řešení se od sebe jednotlivé přístupy liší, podle Eriksena je, zda „*etnicitu*“ chápat především jako

předmět zájmu, a nebo jako analytický nástroj. V podobném stylu je ve stati Identifikace pojednán i problém „identity“, kde je řešena otázka, zda má tento koncept představovat procesuální či vztahovou veličinu, a nebo substanciální vlastnost, jíž jsou jednotliví lidé prostě obdařeni. Eriksen se kloní k prvně jmenovanému pojetí, a proto upřednostňuje výraz identifikace před termínem „identita“. Koncept identifikace v uvedeném smyslu tvoří pomyslnou páteř celého souboru, prizma, skrze něž jsou nahlíženy kategorie „ethnicity“, „národa“, „náboženství“, ale i kategorie „kultury“, resp. její využívání coby rétorické figury v kontextu politiky identit. Ve čtvrté stati Etnická identita, národní identita a meziskupinový konflikt: význam osobní zkušenosti a v páté My a nám: není nad společného nepřítele jsou z uvedených pozic nahlíženy příčiny a sociální kontexty konfliktních relací mezi různými identitárními formacemi, jakož i otázka sedimentace identitárních ideologií na úrovni lidské zkušenosti. Eriksenův přístup k uvedeným tématům je charakteristický tím, že na úrovni empirického materiálu, který zde stojí v poloze příkladů, čerpá jak z mimoevropských oblastí, tak z evropských společností, díky čemuž se mohou vyjevit podnětné paralely mezi současnými „etnickými“ či „náboženskými“ identitárními projekty a evropskými nacionalismy 19. a počátku 20. století. V šesté eseji Respekt a pohrdání: hnací síla ponížení je nahlížena polarita mezi „západem“ a „islámem“, resp. mezi „západem“ a postkoloniálním prostorem, a to v intencích Orientalismu Edwarda Saida, který podle Eriksena „ukazuje, jak Evropané používali svoji schopnost definovat k vytvoření ustáleného obrazu ‚Orientu‘ jako opaku sebe sama,“ „...jíž ‚orientálci‘ přejímají“ jako základ sebeidentifikace (s. 169). Tuto koncepci Eriksen využívá při interpretaci situace přistěhovalců z příslušných oblastí do evropských zemí, jakož i při reflexi stávajících „integračních“ politik a praxí marně se snažících toto orientalistické schéma překonat. Ve stati Kulturní překlad: běžná praxe a kontextualizace, která na první pohled poněkud vybočuje z tematického okruhu vymezeného zaměřením ostatních textů, je z epistemologických pozic řešen problém antropologického uchopení kulturní odlišnosti, resp. možnost porozumění odlišným „kulturám“. Eriksen zde uplatňuje Kuhnův koncept paradigmatu, přičemž antropologické teorie a teorie domorodců chápe jako vzájemně si konkurující paradigmata. Nepatřičnost těchto úvah v kontextu tematické orientace dalších statí je ovšem pouze zdánlivá, neboť uvedené pojetí umožňuje zahlédnout antropologické pojetí kultury jako svého druhu etnocentrický koncept, ale též interpretovat úskalí vyplývající z uplatnění kategorie „kultury“ v kontextu politiky identit. Tomuto tématu jsou ostatně věnovány poslední dvě stati nazvané Kulturní závrat' a Mezi univerzalismem a relativismem – kritika konceptů kultury UNESCO, ve kterých je problematizován jednak koncept kulturního relativismu a jednak koncept skupinových práv založených v představě jednoznačně ohraničených „kulturních skupin“. V kritice politického vytěžování kategorie kultury ovšem vyniká úvodní stať Kulturní terorismus, v níž Thomas H. Eriksen svěžím stylem polemizuje právě s problematickými konsekvencemi politiky identit, pod jejíž kuratelou se z „kultury“ může stát klec, do které je člověk uvězněn na základě určitých fyzických znaků bez možnosti se takto definované „kulturní“ či „etnické“ příslušnosti zříci.

Na úrovni jednotlivých statí představuje kniha Antropologie Multikulturních společností: Rozumět identitě bezpochyby to nejlepší, co je v současném anti-esencialistickém či konstruktivistickém antropologickém diskurzu k dispozici. Pronikavost Eriksenových prací je mimo jiné dána tím, že přiznává a reflektuje své konceptuální a politické pozice, čímž si otevírá pole pro nebývale radikální teoretickou kritiku, a neupadá do rádooby neutrálních kompilačních přehledů. Pochybnost patrně mohou vzbuzovat některá poměrně nejasná faktografická tvrzení, jako například to, že „v České republice ztratilo na dva tisíce akademiků práci, protože se dostatečně nezabývali ‚novým zkoumáním‘ na poli národní

„romantické“ folkloristiky za účelem jejího strategického použití při budování národa“ (s. 46), kdy z kontextu není zřejmé, o jaké období se má jednat, pomineme-li fakt, že popsaná situace v ČR (ba ani ve státních útvarech, jichž je ČR nástupcem) podle všeho neproběhla. Domníváme se ovšem, že vysokou teoretickou úroveň Eriksenových prací faktografické nedostatky tohoto charakteru nikterak nepodlamují. Co se výběru jednotlivých statí a jejich uspořádání do publikačního celku týká, lze konstatovat, že tvoří koherentní soubor, v němž se jednotlivé texty organicky doplňují v tom smyslu, že tvoří koláž různých perspektiv soustředěných na společný problém politiky identit. Zahrnutí statí publikovaných zvláště v rozmezí jedenácti let ovšem na úrovni celku přináší ten neduh, že na různých místech jsou – třebaže v různých kontextech – opakovány tytéž teze. Představení univerzálních kritérií společenské diferenciacie v podání Marxe s Engelsem, tzv. Simmelovo pravidlo a příměr s obrácenou ledničkou se zde objevuje více než dvakrát, což sice působí poněkud otravně, avšak nutno říci, že se v daných případech nejedná o několikeré louhování téhož čaje, ale o integrální součást argumentace vedené v souvislosti různých dílčích témat.

Eriksenovy texty přeložili a k vydání připravili Marek Jakoubek s Terezou Kuldovou ve spolupráci se samotným autorem, který pro české vydání napsal předmluvu. Šest statí bylo přeložených z norského originálu, čímž se pro českého (angličtiny většinou znalého) čtenáře otevírá možnost proniknout i za hranice anglicky psaných Eriksenových prací. Vzhledem k relativní obtížnosti pojednávaných témat je kniha psána nezvykle srozumitelným a čtivým jazykem, což z ní činí nejen výborný úvod do problematiky pro studijní účely, ale i záživnou intelektuální potravu pro jakéhokoli zájemce o otázku kulturní a sociální rozmanitosti současného světa.

Tomáš Hirt

[1] Text byl publikován v Českém lidu 4/2007